

Analysis of Ibn Kathīr's Content Criticism of Some of the Sahīhayn Ḥadīths in the Sīra section of Al-Bidāya wan Nihāya

Mehmet Ali Çalgan^{1,*}

¹ Adıyaman University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Hadith, Adıyaman/Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 03/02/2024

Accepted: 09/05/2024

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright: This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License (CC BY NC)

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

ABSTRACT

The purpose of this study is the examination and analysis of Ibn Kathīr's (d. 774/1373) criticism of Sahihayn ḥadīths with respect to their content in the Sīra section of his history work called Al-Bidāya wan Nihāya. The subject of the study is Ibn Kathīr's criticism of twenty Sahihayn ḥadīths using the criteria of conformity/contradiction with the Qur'ān, authentic ḥadīths, reasoning, historical facts and idjīmā' and his argument that the problems that he could not explain in fourteen ḥadīths were mistakes. The information that Ibn Kathīr provides about the rāwīs' interventions which make the examined ḥadīths susceptible to content criticism, is also valuable. Seven of the ḥadīths that are in the scope of this study are in both Sahih al-Bukhārī and Sahih Muslim, six are only in Sahih al-Bukhārī and seven are only in Sahih Muslim. The ḥadīths in both Sahih al-Bukhārī and Sahih Muslim include those ḥadīths on the following subjects: the prohibition of the nikah mut'ah in Khaybar, the intention of the Prophet (pbuh) for 'umra and ḥadjdj, the Prophet throwing away the silver ring, the news of the change of qibla reaching Qubā' the next morning, the time of the ban on speaking during prayer and the piercing of the wall of Yādjudj wa-mādjudj. The ḥadīths mentioned only in Sahih al-Bukhārī include those on the following subjects: the realization of Isrā' before the revelation, the number of those who participated in the battle of Hamra al-Assad, Sa'd b. Abī Waqqāṣ's entry into Islam, Ali's allegiance to Abū Bakr, information about the expedition of al-Raji and the omission of the journey to Bayt al-Maqdis in the ḥadīth of the ascension. The ḥadīths mentioned only in Sahih Muslim include those on the following subjects: the number of the participants in the battle of Hunayn, the creation of the earth in seven days, 'Amr b. 'Abese's entry into Islam, consultation with Sa'd b. 'Ubāda for the battle of Badr, ṣaḥāba's complaint about the hot sands, marriage with Umm Ḥabība and the place of the ṣalāt az-ẓuhr during the 'īd al-'Aḏḥā. The method of the study is the examination of the text and comparative analysis of the results among ḥadīth commentators. The result of the study is that for most of the criticized ḥadīths, Ibn Kathīr's evaluations differ from those of ḥadīth scholars such as Ibn Ḥadjar and al-Nawāwī. The importance of the study stems from the fact that Ibn Kathīr's criticism of the aforementioned Sahīhayn ḥadīths constitute concrete evidence of the statement of the ḥadīth scholars that the authenticity of the isnād does not ensure the authenticity of the matn. In short, it can be observed that Ibn Kathīr's work successfully reflects his strong critical mentality, original views and extensive scientific knowledge.

Keywords: Ḥadīth, Matn Criticism, Content criticism, Ibn Kathīr, Al-Bidāya wan Nihāya.

İbn Kesîr'in el-Bidâye ve'n-nihâye'sinin Siyer Kısımında Bazı Sahîhayn Hadislerini Muhteva Tenkidinin Tahlili

Süreç

Geliş: 03/02/2024

Kabul: 09/05/2024

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Telif hakkı: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) kapsamında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Öz

Bu çalışmanın amacı İbn Kesîr'in (öl. 774/1373) el-Bidâye ve'n-nihâye isimli tarih çalışmasının siyer bölümünde Sahîhayn hadislerini muhteva açısından tenkidinin araştırılması ve tahlilidir. Çalışmamızın konusu ise İbn Kesîr'in mezkûr eserinde yirmi Sahîhayn hadisini Kur'ân-ı Kerîm (3 hadis), akıl (1 hadis), icmâ (1 hadis), sahih hadisler (7 hadis) ve sağlam târihî bilgilere (8 hadis) uygunluk/aykırılık kıstaslarını kullanarak tenkidi ve on dört hadiste izah getiremediği yanlışların birer hata olduğunu kaydetmesidir. İbn Kesîr'in incelenen hadislerin muhteva tenkidine müsait bir hâle gelmesine yol açan râvî tasarruflarına dair verdiği bilgiler ayrıca kıymetlidir. Bu çalışmanın kapsamını oluşturan hadislerden yedi tanesi hem Sahîh-i Buhârî hem Sahîh-i Müslim, altı tanesi sadece Sahîh-i Buhârî, yedi tanesi de sadece Sahîh-i Müslim'de yer almaktadır. Hem Sahîh-i Buhârî hem Sahîh-i Müslim'de yer alan hadisler Hayber'de müt'a nikahının yasaklanması, Rasulullah'ın (s.a.v.) umre ve hacca niyeti, Hz. Peygamber'in gümüş yüzüğü atması, kiblenin değişimi haberinin Kubâ'ya ertesi sabah ulaşması, namazda konuşma yasağının zamanı, ye'cûc ve me'cûc'un seddinin delinmesi ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) miras bırakmaması konulu hadislerdir. Sadece Sahîh-i Buhârî'de geçen hadisler isranın vahiy gelmesinden önce vukuu, Hamrâülesed seferine katılanların sayısı, Sa'd b. Ebî Vakkas'ın İslam'a girişi, Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e biatı, Rec' vak'asıyla ilgili bazı bilgiler ve mirac hadisinde Beyt-i Makdis'e yolculuğun zikredilmemesi konulu hadislerdir. Son olarak, sadece Sahîh-i Müslim'de yer alan hadisler ise Huneyn savaşında müslümanların sayısı ve Taif kuşatmasının müddeti, yeryüzünün yedi günde yaratılışı, Amr b. Abese'nin İslam'a girişi, Bedir için Sa'd b. Ubâde ile istişâre, sahâbînin sıcak kuumlardan şikâyeti, Ümmü Habîbe ile evlilik ve kurban bayramında öğle namazının yeri konulu hadislerdir. Araştırmamızın yöntemi kaynak taraması ve sonuçların diğer şarihlerinkiyle mukayeseli tahlilidir. Araştırmamızın sonucunda eleştirilen hadislerin büyük bir kısmında İbn Kesîr'in değerlendirmelerinin İbn Hacer ve Nevevî gibi muhaddislerinkinden farklı olduğu görülmüştür. Çalışmamızın önemi İbn Kesîr'in tenkitlerinin muhaddislerin senedin sıhhatinin metnin sıhhatini temin etmeyeceğine dair tespitlerinin uygulamadaki somut delillerini oluşturmalarıdır. Kısaca İbn Kesîr'in, eserine güçlü tenkit zihniyetini, özgün görüşlerini ve geniş ilmî birikimini başarıyla yansıttığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Metin Tenkidi, Muhteva Tenkidi, İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-nihâye.

 mehmetcalgan@gmail.com

 0000-0002-5780-5067

Citation / Atıf: Çalgan, Mehmet Ali. "İbn Kesîr'in el-Bidâye ve'n-nihâye'sinin Siyer Kısımında Bazı Sahîhayn Hadislerini Muhteva Tenkidinin Tahlili". Cumhuriyet İlahiyat Dergisi 28/1 (Haziran 2024), 303-324. <https://doi.org/10.18505/cuid.1430992>

Giriş

Hicrî 8. yüzyılda yaşamış önemli bir muhaddis olan İbn Kesîr'in (öl. 774/1373) telif ettiği eserlerden bir tanesi *el-Bidâye ve'n-nihâye* isimli tarih kitabıdır.¹ İbn Kesîr genel bir tarih kitabı olan *el-Bidâye ve'n-nihâye*'sinin bir bölümünde Allah Rasulü'nün (s.a.v.) hayatını, şemâilini ve mucizelerini ayrıntılı bir şekilde incelemiştir.² İbn Kesîr mezkûr eserinde hadisleri ve siyer kaynaklarında yer alan tarihî bilgileri sened ve metin açısından dikkatli bir şekilde tahlil etmiş, senedi sahih dâhi olsa metnini sorunlu gördüğü haberleri tenkit etmiştir. Bu minvâlde yirmi tane *Sahihayn* hadisini de metinlerinin içerdikleri müşkil noktalar sebebiyle eleştirmiştir.

İbn Kesîr *Sahihayn*'ın birinde veya ikisinde geçen (tenkit edilen toplam yirmi hadisten altısı Buhârî, yedisi Müslim ve yedisi de her ikisi tarafından tahric edilmiştir) bu hadislerde tespit ettiği mana sorunlarına dikkat çekmiş, bunların büyük çoğunluğunu (on dört tanesini) bir hata olarak kabul etmiş, az bir kısmını ise uygun bir şekilde izaha çalışmıştır. İbn Kesîr'in yaşadığı sırada *Sahihayn*'ın karizması hâkim olsa da bu durum onun bu kaynaklarda geçen hadisleri eleştirmesine mâni olmamış, görüleceği üzere çoğu hadislerdeki işkallerin çözümsüz olduğunu ve bir yanlışlık olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu konu sadece senedi zayıf olan değil, sahih olan hatta müttefekun aleyh hadislerin dâhi metinlerinin tenkid edildiğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bu sebeple İbn Kesîr'in bu hadisleri tenkidini müstakil olarak bu makalede incelemenin faydalı olacağını düşündük.

İbn Kesîr eleştirdiği bazı hadislerin muhteva tenkidine müsait hâle gelmesinin sebeplerini açıklamış ve bu minvâlde muhtemel râvi tasarrufları hakkında kıymetli bilgiler paylaşmıştır.³ İncelediğimiz hadislerin tenkidinde Kur'ân-ı Kerîm (3 hadis), akıl (1 hadis), icmâ (1 hadis), sahih hadisler (7 hadis) ve sağlam târihî bilgilere (8 hadis) uygunluk/aykırılık kıstasları kullanılmıştır. İbn Kesîr yirmi hadisten on dördünde tespit ettiği mana sorunlarını birer hata olarak kabul etmiş ve tevil etme gereği hissetmemiştir. Bunların sekizinde hadislerin râvilerin nasıl bir tasarrufu neticesinde hatalı hâle geldiğini açıklamıştır. İbn Kesîr'in tenkitlerinin büyük çoğunluğunda (on dört tanesinde) Nevevî ve İbn Hacer'den farklı bir yol izlemesi ve farklı sonuçlara ulaşması da dikkat çekicidir.

İbn Kesîr'in mezkûr eserinin siyer bölümünde hadis tenkidini inceleyen bazı araştırmalar mevcuttur.⁴ Tespitimize göre önceki çalışmalarda *Sahihayn*'da geçen toplam yedi hadise farklı

¹ İbn Kesîr'in ilmî şahsiyeti ve eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Abdülkerim Özaydın, "İbn Kesîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 31 Ocak 2024).

² Ebu'l-Fidâ İmâduddîn İsmâil İbn Kesîr ed-Dımaşkî, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Mecmûa mine'l-muhakkikîn (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2015).

³ Râvi tasarrufları konusunda geniş bilgi için bk. Süleyman Doğanay, *Hadis Rivayetinde Ravi Tasarrufları* (İstanbul: İSAM yayınları, 2020).

⁴ Kadir Paksoy, *İbn Kesîr'in Hayatı, Eserleri ve Hadis İlmindeki Yeri* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999), 198-203; Eymen Mahmud Selîm el-Umerî, *el-Menhecû'n-nakdî'l-hadisî inde İbn Kesîr fi kitabihî el-Bidâye ve'n-nihâye* (Ammân: Ürdün Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1998); Gırman b. Abdullah eş-Şehrî, *Menhec İbn Kesîr en-nakdî li-merviyyâti's-sîreti'n-nebeviyye fi'l-Bidâye ve'n-nihâye* (Kasım: Kasım Üniversitesi, Doktora Tezi, 2017); Abdurrahman b. Ali es-Süneydî, "Muracaat İbn Kesîr ve nakduhu li-mutûn merviyyâti's-sîreti'n-nebeviyye", *Mecelle Âlemi'l-Kutub* 5/24 (2003), 383-405; Hakîme Hufeyzî, Siham Umâre, "Cuhûdu'l-hâfiz İbn Kesîr fi nakd merviyyâti's-sîreti'n-nebeviyye", *Mecelletu Vahdeti'l-Umme* 7/14 (2020), 14-51. Süneydî'nin makalesinin genişletilmiş hâli el-Mektebetu'ş-şâmîle'de "Menhecîyyetu't-te'lîf fi's-sîre inde İbn Kesîr" ismiyle kitap olarak yayınlanmıştır. Bu makalenin yayınlanmış haline ulaşamadığımızdan daha geniş olan bu kitap versiyonunu kullandık.

başlıklar altında, dağınık bir şekilde işaret edilmiş ve bunlar hakkında sadece İbn Kesîr'in değerlendirmesine kısaca değinilmiştir.⁵ Ancak bu çalışmamızda ilgili yirmi hadisin tümü müstakil bir bölümde toplanarak incelenmiş ve hem İbn Kesîr'in hem de Nevevî ve İbn Hacer başta olmak üzere muhaddislerin görüşleri toplu bir hâlde değerlendirilerek bir tahlil yapılmıştır.

Makalede konumuzla ilgili hadislerin tetkiki (konusu yönüyle değil, tenkit edilmesi yönüyle) daha az bilindik örneklerden daha bilindik örneklere doğru bir sıralama içinde yer alacaktır. İbn Kesîr'in değerlendirmelerinin ardından Nevevî'nin (öl. 676/1277) ve İbn Hacer'in (öl. 852/1449) tahlillerini öncelikle inceleyecek ve İbn Kesîr'inki ile karşılaştıracamız. Ancak Aynî (öl. 855/1451), Osmânî, Subkî gibi diğer bazı şârihlerin ve İbn Hişâm (öl. 218/833), Süheylî (öl. 581/1185), İbnü'l-Esîr (öl. 630/1233) gibi diğer bazı tarihçilerin görüşlerine de müracaat edeceğiz. Makale genel bir değerlendirme içeren bir sonuç bölümü ile son bulmaktadır. Aslında çalışmamızda yer verilen her bir örnek çok daha geniş bir şekilde incelenmeye müsaittir. Nitekim örneğin Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e biatını konu edinen üçüncü örnek 2022 senesinde iki farklı makaleye konu olmuştur.⁶ Ancak makalemizin hacim sınırlamasından ötürü işaret edilen yirmi örnek sadece ana hatlarıyla tetkik edilebilecektir.

1. Hayber'de Müt'a Nikahının Yasaklanması

Müttefekun aleyh olan ve Hz. Ali tarafından nakledilen bir hadiste Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hayber günü müt'a nikahını ve evcil eşek etini yasakladığı anlatılmaktadır.⁷ Bu hadise itirazlar yöneltildiğini belirten müellif hadisin müt'a nikahının Hayber gününde yasaklanmasını ifade etmesi noktasında iki yönden işkal arz ettiğini kaydeder. İlk olarak, Hayber'de o gün cariyeye kadınlar vardı, kendileriyle müt'a nikahı yapılacak kadınlar ise yoktu. Dolayısıyla böyle bir yasağın yapılması anlamsız olacaktır. Görüldüğü üzere İbn Kesîr burada akıl kıstasını işletmektedir. İkinci olarak, başka bir sahih hadiste ise müt'a nikahının Mekke'nin fethi günü serbest bırakıldığı ve Mekke'den ayrılmadan yasaklandığı geçmektedir.⁸ Müellif bu haberin doğruluğu durumunda bu nikahın önce yasaklandığı, sonra serbest bırakıldığı, sonra tekrar yasaklandığı yani iki defa neshin söz konusu olacağını belirterek böyle bir durumun akla uzak bir ihtimal olduğunu bildirir.⁹ Burada da yine söz konusu hadisin tenkidinde makuliyetin dikkate alındığı anlaşılmaktadır.

Bu izahların ardından müellif bazı ulemanın Hz. Ali tarafından nakledilen hadiste takdim ve tehir olduğunu ileri sürerek yukarıda bahsedilen müşkil durumları açıkladıklarını kaydeder. Buna göre söz konusu hadisin hatalı ve mahfuz hâli şu şekildedir:

Takdim ve tehir olan hatalı rivayet:

⁵ Önceki çalışmalarda işaret edilen yedi hadis için ilgili çalışmalara atıfta bulunacağız.

⁶ İlgili örnek incelenirken bu çalışmalar hakkında bilgi verilecektir.

⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâ'îl el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsir (b.y.: Dârü Tavki'n-Necât, 1422), "Megâzî", 38 (No. 4216); "Zebâih", 28 (No. 5523); "Hıyel", 4 (No. 6961); Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrût: Dârü İhyâi't-Türâsi'l- 'Arabî, ts.), "Nikah", 30.

⁸ Müslim, "Nikah", 19.

⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 4/411. Bu örnek Umerî'nin çalışmasında yer almaktadır. Umerî, *el-Menhecu'n-nakdî'l-hadîsî inde İbn Kesîr fi kitabihî el-Bidâye ve'n-nihâye*, 170.

(أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ مَتْعَةِ النَّسَاءِ يَوْمَ خَيْبَرَ، وَعَنْ أَكْلِ لُحُومِ الْحَمْرِ الْإِنْسِيَّةِ)

Mahfuz olan rivayet:

(إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ الْمَتْعَةِ وَعَنْ لُحُومِ الْحَمْرِ الْأَهْلِيَّةِ زَمَنَ خَيْبَرَ)

Hadisin işaret edilen mahfuz rivayeti yine Buhârî tarafından nakledilmiştir¹⁰ ve mahfuz haberde Hayber gününde yasaklanan şey sadece evcil eşek eti olup zaman zarfı sadece evcil eşek etine yönelik kullanılmıştır. Bu açıklamadan hadisin Sahîhain'daki rivayetlerinden bazılarının mahfuz olmadığı anlaşılmaktadır. Müellif anılan mana sorununun temelinde bir ravi tasarrufu olduğuna değinir. Buna göre, ravi hadisteki zaman zarfının (Hayber günü) her iki nesneye (evcil eşek eti ve müt'a nikahı) şamil olduğunu düşünmüş ve böylece hadisi hatalı bir şekilde aktarmıştır.¹¹ Görüldüğü üzere ravi tasarrufu müttefekun aleyh bir hadisi muhteva tenkidine müsait bir hâle getirmiştir. İbn Kesîr Hz. Ali'nin aynı cümlede evcil eşek eti ve müt'a nikahını beraber zikretmesinin sebebini ise bu ikisini mübah gören Abdullah b. Abbas'a cevap vermek maksadıyla Hz. Ali'nin bunların haram olduğunu İbn Abbas'a bildirmek istemesi olarak izah eder. İbn Kesîr hocası büyük muhaddis Yûsuf b. Abdirrahmân Mizzî'nin (öl. 742/1341) de bu görüşü benimsediğini belirtir.¹² İbn Kesîr'in bu izahı ikna edici gözükmemektedir.

Değirmek istediğimiz dikkat çekici bir husus İmam Buhârî'nin hadisin mahfuz olan rivayetini Sahîh'inin Nikah bölümünde, hatalı olan rivayetlerini ise Megâzî, Zebâih ve Hıyel bölümlerinde nakletmesidir. Böylece Buhârî hadisin doğru rivayetine hadisin asıl ait olduğu bölümde, hatalı rivayetlere ise hadisin daha az ilgili olduğu bölümlerde yer vermiş olmaktadır. Buhârî'nin bu ve benzeri yollarla illetli hadislere işaret etmesi hakkında geniş bilgi için bu konuda yapılmış müstakil ve önemli bir çalışmaya bakılabilir.¹³

İbn Hacer hadiste takdim ve tehir yapıldığı görüşüne işaret eder ve bu görüşe göre bir vakia olarak Hayber'de kadınlarla müt'a nikahının gerçekleşmediğini belirtir.¹⁴ İbn Hacer'in konu hakkındaki tahliline ana hatlarıyla işaret etmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. İbn Hacer'in kaydettiğine göre Süheylî hadiste bir işkâl olduğunu düşünür zira Hayber gününde müt'a nikahının yasaklanması siyer ulemasının hiçbirinin bilmediği bir durumdur. Dolayısıyla hadiste bir takdim ve tehir söz konusu olmalıdır. Süfyan b. Uyeyne'nin de müt'a nikahının yasaklanmasının Hayber gününde olmadığını söylediği nakledilmiştir. İbn Abdilber, Beyhakî ve Ebû Avâne de ilim ehlinin bu görüşte olduğunu dile getirmişlerdir. Ancak İbn Hacer tüm bu verilere rağmen bu görüşü kabul etmez ve zikri geçen ulemanın böyle düşünmelerine sebebini Hayber'den sonra müt'a nikahına verilen ruhsat olduğunu söyler.¹⁵ Ancak dikkat edilirse Süfyan b. Uyeyne'nin sözünün dışında gerek İbn Kesîr gerekse Süheylî'nin öne sürdüğü gerekçeler bir vakia olarak Hayber'de müt'a nikahının gerçekleşmemesi, buna zaten mantıken gerek olmayışı ve neshin iki defa tekrarının makul olmayışıdır.

¹⁰ Buhârî, "Nikah", 31 (No. 5115).

¹¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 4/412.

¹² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 4/412.

¹³ Sa'îd b. Abdulkâdir b. Sâlim Başnefer, *Menhecû'l-İmâmi'l-Buhârî fi arzi'l-hadîsi'l-ma'lûl fi'l-Câmi'i's-Sahîh* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1437/2016). Bu çalışmada Buhârî'nin bir hadisin illetli rivayetlerini o hadise münasip olmayan bir kitaba ya da bâba koyması yoluyla illete işareti hakkında dokuz örnek verilmiştir. bk. Başnefer, *Menhecû'l-İmâmi'l-Buhârî fi arzi'l-hadîsi'l-ma'lûl*, 330-359. Ancak incelediğimiz hadis bu dokuz örnek arasında geçmemektedir.

¹⁴ Ahmed b. 'Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Nazar Muhammed el-Faryâbî (Riyâd: Dâru Taybe, 2005), 9/323-324; a.mlf., *Fethu'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz (Beyrut: Dâru'l-Mâ'rife, 1379), 7/482-483. İbn Bâz'ın tahkikini yaptığı ve yaygın olarak kullanılan neşre ait cilt ve sayfa numaraları da ilaveten verilmiştir. Okuyucuya kolaylık olması açısından bu şekilde bir bilgilendirmenin uygun olacağı düşünüldü.

¹⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, thk. Nazar Muhammed el-Faryâbî, 11/419-420; a.mlf., *Fethu'l-bârî*, thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz, 9/168-169.

İbn Hacer İbn Kayyim el-Cevziyye'den (öl. 751/1350) sahâbenin Yahudi kadınlarla müt'a nikahı yapmadığı görüşünü nakleder ancak bu görüşü İslam'dan önce Yahudilerle Evs ve Hazrec arasında bazı akrabalık bağları kurulmuş olması sebebiyle Yahudi kadınların bazılarıyla müt'a nikahı yapılmasının mümkün oluşu sebebiyle eleştirir. Ayrıca İbn Hacer müt'a nikahının kadınlardan uzak kalmadan kaynaklandığını ancak Hayber'de cariyelerin varlığı sebebiyle bunun söz konusu olmadığını dolayısıyla Hayber'de müt'a nikahının mübahlık sebebi ortadan kalktığı için yasaklanmasının uygun düştüğünü belirtir.¹⁶ Görüldüğü üzere, cariyelerin varlığı İbn Kesîr için müt'a nikahının yasaklanmasını anlamsız kılarken İbn Hacer için bu yasağı uygun hâle getirmektedir. Her iki münekkit de burada akıl yürütmekle beraber farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Ancak her hâlükârda bizim için önemli olan hadisin tenkidinde bu şekilde aklî muhakemeye başvurmuş olmalarıdır. Sonuçta İbn Hacer Hz. Ali'nin Mekke'nin fethi zamanında müt'a nikahına izin verilip tekrar yasaklanmasından haberdar olmayabileceği ihtimalini benimsemiş¹⁷ ve hadiste herhangi bir işkâl görmemiştir. Ancak İbn Kesîr hadisi müşkil hâle sokan bir râvi tasarrufunun söz konusu olduğunu düşünmüştür.

2. Namazda Konuşma Yasağının Zamanı

Müttfefekun aleyh bir hadiste¹⁸ Zeyd b. Erkam'ın "Namazda konuşurduk. Ta ki "Huşû içinde Allah'ın huzurunda durun"¹⁹ ayeti ininceye kadar. O zaman (namazda) sessiz kalmakla emrolunduk." şeklindeki sözü geçmektedir. Başka bir müttfefekun aleyh hadiste ise Abdullah b. Mes'ûd'un Hz. Peygamber (s.a.v.) namaz kılarken selam verdiklerini, O'nun (s.a.v.) da selamlarını aldığını, ancak Necâşî'nin yanından döndüklerinde Rasulullah'ın selamlarına cevap vermediğini ve 'Namazda bir meşguliyet vardır.' dediğini anlatması nakledilir.²⁰ İlk hadis aşağıda görüleceği üzere bazı müşkil noktalar içermektedir.

İbn Kesîr namazda konuşmanın yasaklanmasının Mekke döneminde vuku bulduğunu, dolayısıyla bazılarınca Ensar'dan olan Zeyd b. Erkam'ın burada tüm sahabe adına konuştuğunun varsayıldığını ifade eder. Ancak müellife göre müşkil olan bir nokta daha vardır. Şöyle ki mezkûr ayet Medine'de inmiştir. İbn Kesîr Zeyd'in zannınca namazda konuşma yasağını bu ayete bağlamış olabileceğini, ancak asıl yasaklayıcının bu ayet olmadığını kaydeder.²¹ Görüldüğü üzere hadiste bir mana sorunu mevcut olup müellif bu soruna dikkat çekmiştir.

İbn Hacer'in bu iki hadisle alakalı tahlili ise daha geniş olup ana hatlarıyla aktarmak faydalı olacaktır. İbn Hacer önce Abdullah b. Mes'ûd'un Habeşistan'a iki defa gittiğini, ilk dönüşünün hicretten önce, ikincisinin ise hicretten sonra olduğunu, bu ikinci dönüşünde Bedir savaşına yetiştiğini belirtir. Mezkûr hadiste onun ilk dönüşünün mü yoksa ikinci dönüşünün mü söz konusu olduğu bilinmemektedir. Bir görüşe göre ilk dönüşü söz konusu olup namazda konuşmanın

¹⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, thk. Nazar Muhammed el-Faryâbî, 11/422-423; a.mlf., *Fethu'l-bârî*, thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz, 9/170-171.

¹⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, thk. Nazar Muhammed el-Faryâbî, 11/420; a.mlf., *Fethu'l-bârî*, thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz, 9/169. Benzer bir tahlil için bk. Ahmed Şebbîr Osmânî, *Fethü'l-mülhim bi şerhi Sahîhi'l-İmâm Müslim* (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2006), 6/346.

¹⁸ Buhârî, "Amel fi's-salât", 2 (No. 1200); Müslim, "Mesâcid", 35.

¹⁹ el-Bakara 2/238.

²⁰ Buhârî, "Amel fi's-salât", 2 (No. 1199); Müslim, "Mesâcid", 34.

²¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 3/316.

yasaklanması Mekke döneminde gerçekleşmiş, ancak Zeyd b. Erkam ve kavmine bu haber ulaşmamıştır. Başka bir görüşe göre iki hadis arasında bir tercih yapmak gerekir. Bu durumda Allah Rasulü'nün sözünü aktaran Abdullah b. Mes'ûd hadisi, O'nun (s.a.v.) sözünü aktarmayan Zeyd b. Erkam hadisine tercih edilir. Üçüncü bir görüşe göre ise Abdullah b. Mes'ûd'un ikinci dönüşü bahis mevzuudur. Bu görüş iki hadisi uzlaştırmakta olup Hattâbî bu görüşe meyletmiştir. İbn Hibbân ise namazda konuşma yasağının Mekke'de gerçekleştiğini ve Zeyd b. Erkam'ın "Namazda konuşurduk." sözüyle Mekke'deki müslümanları kastettiğini ileri sürmüştür. Ancak Mekke'de müslümanların ancak nadiren toplu halde namaz kılmış olmaları ve bir haberde Medine'de cemaatle namaza geç gelen müslümanların cemaattekilere kaçınıcı rek'atta olduklarını soruyor olduklarının bildirilmesi İbn Hibbân'ın anılan görüşünü zayıflatmaktadır.²² Dikkat edilirse İbn Hibbân'ın görüşünü zayıflatan bu bilgiler İbn Kesîr'in aktardığı ilk görüşü de zayıflatmaktadır. Hattâb Subkî de İbn Hacer'in dikkat çektiği hususlara işaret etmiş, ancak burada Abdullah b. Mes'ûd'un Medine'ye dönüşünün mevzu bahis olduğu ve namazda konuşma yasağının Medine'de gerçekleştiği görüşünü benimsemiştir.²³ Osmânî ilgili hadisin şerhinde bu meseleye değinmez.²⁴

İbn Kesîr, yukarıda geçtiği üzere, namazda konuşma yasağının Mekke'de gerçekleştiğini düşündüğü için bu durumda hadiste müşkil bir durum ortaya çıktığını dile getirmiştir. İbn Hacer ise yukarıdaki üç görüşü aktarmış, ancak bunlardan herhangi birini tercih ettiğini açıkça söylememiştir. Ancak Hattâbî'nin benimsediği son görüşün hadisteki işkâli ortadan kaldırması bu görüşü daha kabul edilebilir kılmaktadır.

3. Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e Biati

Sahîh-i Buhârî'deki bir hadiste Hz. Ali'nin Hz. Ebu Bekir'e ancak Hz. Fatıma'nın vefatından sonra biat ettiği, o arada geçen aylarda biat etmemiş olduğu (وَلَمْ يَكُنْ يُبَايِعُ تِلْكَ الْأَشْهُرَ) ifade edilmektedir.²⁵ Ancak İbn Kesîr burada bir hata olduğunu, zira Hz. Ali'nin aslında Sakîfe günü biat ettiğine dair sahih görülen bir haber bulunduğunu²⁶ ve bu süre içinde Hz. Ebu Bekir ile namaz kıldığını, onun istişarelerine katıldığını, kısaca ondan kaçınmadığını bilakis onla iyi bir münasebet içinde olduğunu kaydeder. Dolayısıyla İbn Kesîr'e göre Hz. Ali'nin mezkûr hadiste bahsedilen biatı Hz. Ebu Bekir ile aralarında gerçekleşen sulhu tekit amaçlı olan ve Sakîfe günündeki ilk biatı takip eden ikinci bir biat olmuştur.²⁷ İbn Kesîr Buhârî hadisinde tespit ettiği bu mana sorununun sebebi olarak ikinci biat olduğu zaman bazı ravilerin daha önceki biatın olmadığını düşündüklerini ve bunu hadiste bu şekilde belirttiklerini belirtir.²⁸ Dolayısıyla râvi tasarrufu neticesinde söz konusu hadis muhteva tenkidine müsait bir hâle gelmiştir.

²² İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, thk. Nazar Muhammed el-Faryâbî, 3/618-9; a.mlf., *Fethu'l-bârî*, thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz, 3/74.

²³ Hattâb Subkî, *el-Menhelü'l-azbû'l-mevrûd şerhu süneni'l-imâm Ebî Dâvûd* (Kâhire: Matbaatu'l-İstikâme, 1351), 6/55-56.

²⁴ Osmânî, *Fethü'l-mülhim*, 3/381.

²⁵ Buhârî, "Megâzî", 38 (No. 4240).

²⁶ İbn Kesîr Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e Sakîfe günü biat ettiğine dair İbn Huzeyme'nin bir hadis naklettiğini ve Müslim'in bu hadisi sahih saydığını bildirir. bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 5/407. Söz konusu haberin aslı için bk. Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 8/246.

²⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 5/407.

²⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 5/407.

İbn Hacer hadis metninde geçen “(Ali) o arada geçen aylarda biat etmemişti” (وَلَمْ يَكُنْ يُبَايِعُ تِلْكَ) (أَشْهُرُ) ifadesinin şerhinde Mâzerî’den (öl. 536/1141) şu minvalde bir değerlendirmeyi nakleder: Hz. Ali’nin ileri sürdüğü mazeretin geçerliliğinin yanı sıra yöneticiye herkesin bilfiil biat etmesine ve elini yöneticinin eline koymasına gerek de yoktur. Önemli olan yöneticiye itaat etmek ve karşı çıkmamaktır ki Ali de böyle yapmıştır.²⁹ Ancak görüldüğü üzere bu değerlendirmede İbn Kesîr’in ileri sürdüğü gibi Hz. Ali’nin daha evvel bilfiil bir biat yaptığı geçmemekte, bilakis biat etmemiş olsa da davranışlarıyla yöneticiye karşı çıkmadığından bahsedilmektedir.

İbn Hacer başka bir yerde Hz. Ali’nin Hz. Ebû Bekir’e Rasulullah’ın vefatının hemen ardından biat ettiğine dair yukarıda İbn Kesîr’in atıfta bulunduğu hadise ve buna mukabil Zührî’nin Ali’nin Fatıma vefat edene kadar biat etmediğine dair sözüne işaret eder. Devamında şöyle der: “Başkası Ali mirastan dolayı ortaya çıkan (kırgınlığı) izale için ilkin yaptığı biatı pekiştiren ikinci bir biat yaptığını söyleyerek bu iki hadisi (Buhârî ile Zührî hadisini) cem etti.” İbn Hacer bu durumda Zührî’nin “biat etmedi” ifadesini Hz. Ali’nin Fatıma’nın vefatına kadar geçen sürede Hz. Ebu Bekr’in yanına gelmediği şeklinde anlamak gerekeceğini beyan eder.³⁰ Dikkat edilirse İbn Hacer Buhârî hadisinde geçen “(Ali) o arada geçen aylarda biat etmemişti” (وَلَمْ يَكُنْ يُبَايِعُ تِلْكَ الْأَشْهُرُ) ifadesini bir hata olarak kabul etmemiş, bunu huzuruna gelmemek şeklinde anlamayı tercih etmiştir. İbn Kesîr ise bilakis Hz. Ali’nin Hz. Fatıma vefat edene kadar da Hz. Ebu Bekr’in huzuruna geldiğini, istişarelerine katıldığını, iyi ilişkiler sürdürdüğünü söylemiş ve hadisteki mezkûr ifadeyi râvinin yanlış anlamasının sonucu olan bir tasarrufu, yani bu durumda, bir mana sorununa yol açan hatası olarak değerlendirmiştir.³¹

4. Rasulullah’ın (s.a.v.) Umre ve Hacca Niyeti

Abdullah b. Ömer tarafından nakledilen müttefekun aleyh bir hadiste Rasulullah’ın (s.a.v.) veda haccında umreyi hacca ekleyerek temettu’ yaptığı ve önce umreye sonra hacca niyet ederek telbiye getirdiği anlatılmaktadır.³² İbn Kesîr bu hadisteki hac tarzının Hz. Peygamber hakkında ileri sürülen ifrad, kırân ve temettu’ haclarının hiçbirine uygun düşmediğini ve bu sebeple müşkil olduğunu ileri sürer. İfrad haccına uygun olmamasının sebebi burada umrenin hacdan önce veya hacla beraber zikredilmesidir. Temettu’ haccına uygun olmamasının sebebi hadiste Hz. Peygamber’in Safa ile Merve’yi tavaftan sonra ihramdan çıkmadığının anlatılmasıdır.³³

²⁹ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî, thk. Nazar Muhammed el-Faryâbî, 9/342; a.mlf., Fethu’l-bârî, thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz, 7/494.* Aynî de Mâzerî’nin mezkûr değerlendirmesini iktibasla yetinmiştir. Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed Aynî, *‘Umdetü’l-kârî fi şerhi Sahîhi’l-Buhârî, thk. Abdullah Muhammed Ömer (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1421/2001), 17/259.*

³⁰ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî, thk. Nazar Muhammed el-Faryâbî, 9/344; a.mlf., Fethu’l-bârî, thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz, 7/495.*

³¹ Sifil bu konuyu şu iki makalede incelemiştir: Ebubekir Sifil, “Bir İdrac Tarih Tahrif Olur mu?”, *Hadis ve Sîyer Araştırmaları* 8/2 (2022), 171-221; Ebubekir Sifil, “Rivâyetler Işığında Hz. Ali’nin Hz. Ebû Bekr’e Bey’atı”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 20/2 (2022), 219-243. İlk makalenin ulaştığı sonuca göre Hz. Ali’nin ancak Hz. Fatıma’nın vefatından sonra vefat ettiğine dair ifade söz konusu hadise idrac edilmiştir. Bu söz aslında Zührî’ye ait olmakla beraber hadiste Hz. Aişe’nin sözüymiş gibi geçmektedir. İkinci makalede ise Hz. Ali’nin Hz. Ebu Bekir’e gecikmeksizin biat ettiğine dair yukarıda işaret ettiğimiz hadise dikkat çekilmiş ve Buhârî hadisinde bahsi geçen biatı ilkin pekiştiren ikinci bir biat olarak anlamak gerektiği belirtilmiştir.

³² Buhârî, “Hac”, 103 (No. 1691); Müslim, “Hac”, 173.

³³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye, 5/141.*

İbn Kesîr bu yanlışlığın sebebini şöyle izah eder. İbn Ömer Haccac'ın Abdullah b. Zübeyr'i muhasarası sırasında bir hac yapmış ve onun bu hacı sırasındaki davranışları aynı isnadla aktarılmıştır. İbn Ömer'e muhasara sebebiyle haccını ertelemesi teklif edilince Hudeybiye senesindeki olayları kastederek "O hâlde Hz. Peygamber'in yaptığı gibi yaparım." demiş ve önce umreye niyet etmiş ancak bir müddet ilerledikten sonra hacı da ekleyerek telbiyeye devam etmiştir. İşte raviler bu sebeple Rasulullah'ın da aynı şekilde davrandığını zannetmişler ve hadisi anladıkları manayla (önce umre sonra hacca niyet ederek telbiye) aktarmışlardır.³⁴

İbn Hacer mezkûr hadiste müşkil olan hususun Rasulullah'ın önce umreye sonra hacca niyet ederek telbiye getirmesi olduğunu kaydeder. Zira İbn Hacer'e göre hac konusundaki pek çok hadisin uzlaştırılmasının yolu Hz. Peygamber'in önce hacca niyet etmesi sonra buna umreyi eklemesidir ancak anılan hadiste bunun aksi bir durum söz konusudur. İbn Hacer müşkil görünen bu ifadeyle muradın umre ve hacca birlikte telbiye getirmenin olduğu düşünülürse işkâlin ortadan kalkacağını ifade eder.³⁵ İbn Kesîr de aynı şekilde, anılan tevilin, yani telbiyede umrenin lafzen hacdan önce zikredilmesinin, hadisteki işkâli çözeceğine işaret etmiştir.³⁶ Sonuç olarak, İbn Kesîr hadiste bir mana sorunu olduğunu, İbn Hacer ise anılan tevili benimsemiştir. Ancak İbn Kesîr'in bu hadisle ilgili yukarıda bahsedilen muhtemel bir râvi tasarrufuna işareti hadisteki işkâlin nasıl ortaya çıkmış olabileceğini daha anlaşılır kılmaktadır.

5. Sahâbînin Sıcak Kumlardan Şikâyeti

Sahîh-i Buhârî'de geçen bir haberde Mekkeli müşriklerin eziyetlerine dayanamayan sahabenin bu hususta Rasulullah'a (s.a.v.) şikâyeti ve O'nun sahabeye sabır tavsiyesi anlatılmaktadır. Bu habere göre bir gün Habbâb b. Eret Kâbe'nin gölgesinde dinlenen Rasulullah'a gelerek "Bizim için dua etmez misin ya Rasulullah?" demiştir. Bunun üzere Allah Rasulü geçmiş ümmetlerden müslümanların daha şiddetli eziyetlere maruz kaldığını ve yüce Allah'ın bu dini eninde sonunda muzaffer kılacağını söylemiştir.³⁷

Sahîh-i Müslim'deki bir hadiste ise yine Habbâb b. Eret'in Allah Rasulü'ne öğle namazını sıcak kumların üzerinde kılmaktan şikâyet ettiği (bir rivayette namazdan bahsedilmeden sadece sıcak kumlardan şikâyet geçmektedir)³⁸ ve O'nun bu şikâyeti kabul etmediği geçmektedir.³⁹

İbn Kesîr, kanaatine göre ikinci hadisin ilk hadisin hatalı bir ihtisarı olduğunu beyan eder. İbn Kesîr'e göre ashâb-ı kirâm Rasulullah'a müşriklerin onlara sıcak kumlarda yaptıkları işkenceleri şikâyet etmiş, müşriklerin onları yüzleri üzerine sürüklediğini, onların da avuçlarıyla yüzlerini korumaya çalıştıklarını anlatmışlardır. Bu yüzden Allah Rasulü'nün onlar için müşrikler aleyhine dua etmesini istemişler, Hz. Peygamber ise onlara kurtuluşu vaad etmiş ancak bunun hemen gerçekleşmeyeceğini söylemiştir.

³⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 5/142-144.

³⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî, thk. Nazar Muhammed el-Faryâbî*, 4/642; a.mlf., *Fethu'l-bârî, thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz*, 3/540. Osmânî, İbn Hacer'in izahını aynen aktarır. bk. Osmânî, *Fethü'l-mülhim*, 6/96.

³⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 5/142.

³⁷ Buhârî, "Menâkibu'l-ensâr", 29 (No. 3852).

³⁸ Müslim, "Mesâcid", 190.

³⁹ Müslim, "Mesâcid", 189.

Dolayısıyla hadisin manası şu şekildedir: Rasulullah'a yüzlerimiz ve avuçlarımız konusunda sıcak kumlardan şikâyet ettik ancak O (s.a.v.) şikâyetimizi gidermedi, yani, bize hâl-i hazırda dua etmedi. Dolayısıyla müellife göre ikinci hadisten çıkarılan öğle namazını serin vakte ertelememe veya namaz kılının avucuyla yere temasının zorunluluğu gibi fihi hükümler tartışmalıdır.⁴⁰ Görüldüğü üzere İbn Kesîr kat'i bir ifade kullanmasa da ikinci hadisin doğru aktarılmadığı ihtimalini benimsemiştir.

Söz konusu hadisin şerhi sadedinde İbn Hacer, İbn Kesîr'in işaret ettiğimiz görüşüne atıfta bulunur ve bu görüşü garip bulduğunu belirtir. Gerekçe olarak söz konusu hadisin bazı rivayetlerinde "sıcak kumlarda namaz", diğer bazı rivayetlerinde ise "yani, öğle namazı. Ve (Rasulullah) dedi ki: 'güneş zevâl noktasını geçtiğinde namazı kılın.'" ifadesinin geçmesini gösterir.⁴¹ Bu ifadeler Sahîh-i Müslim'deki hadisin öğle namazıyla alakalı olduğuna ve Sahîh-i Buhârî'deki hadisten bağımsız olduğuna delâlet etmektedir. İbn Kesîr'in bu şekilde düşünmesinde iki hadisin de aynı sahâbîden aktarılmış olmaları etkili olmuş gözükmele beraber İbn Hacer'in mezkûr izahı muvâcehesinde İbn Kesîr'in buradaki görüşünün isabetli olmayabileceği anlaşılmaktadır.

6. Recî' Vak'asıyla İlgili Bazı Bilgiler

İbn Kesîr Recî' vak'asıyla alakalı Buhârî'nin hadisi⁴² ve İbn İshak'ın haberi⁴³ arasında bazı farklar olduğunu belirtir. İki habere de yer veren müellif katılan kişi sayısının ve liderin kim olduğunun iki haber arasında ihtilaf arz ettiğini kaydeder. Sahîh-i Buhârî'deki hadise göre Rasulullah (s.a.v.) bir gözcü seriyyesi göndermiş ve başlarına Âsm b. Sâbit'i komutan tayin etmiştir. Bu seriyyede on kişi bulunmaktadır. İbn İshak'ın nakline göre ise Allah Rasulü ashabından altı kişiyi görevlendirmiş ve komutan olarak Mersed b. Ebî Mersed'i atamıştır.

İbn Kesîr Buhârî'ye bu hadisin bazı noktalarında Muhammed b. İshak, Musa b. Ukbe ve Urve b. Zübeyr'in muhalefet ettiklerini kaydeder. Ancak İbn Kesîr İbn İshak'ın bu alanda imam olduğunu belirterek İbn İshak'ın haberini Buhârî'ninkine tercih ettiğini ima eder. Bu münasebetle, İbn İshak'ın siyer sahasında yetkinliğine şehâdet eden İmam Şâfiî'nin şu sözünü aktarır: "Megâzî ilmini öğrenmek isteyen kişi Muhammed b. İshak'a muhtaçtır."⁴⁴ Görüldüğü üzere, İbn Kesîr Buhârî'nin hadis sahasında üstünlüğüne rağmen siyer sahasında daha uzman olan İbn İshak'ın haberini daha sağlıklı bulduğuna bu sözüyle işaret etmiştir.

İbn Sa'd seriyyenin on kişiden oluştuğunu ve başkanlarının Âsm olduğunu beyan eder.⁴⁵ Tâberî hem İbn İshak'ın rivayetini hem de seriyyenin on kişi ve başkanlarının Âsm olduğunu içeren başka bir rivayet paylaşmıştır.⁴⁶ Vâkıdî ise her iki görüşe de işaret etmiştir.⁴⁷ Süheylî de söz konusu seriyyenin komutanının

⁴⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 3/272-273.

⁴¹ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, thk. Nazar Muhammed el-Faryâbî, 8/572; a.mlf., *Fethu'l-bârî*, thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz, 7/167. Aynî ise İbn Kesîr'in eleştirisine yer vermez. bk. Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 16/199-200.

⁴² Buhârî, "Megâzî", 28 (No. 4086).

⁴³ Ebû Muhammed Cemaleddin İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekka vd. (Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1375/1955), 2/169.

⁴⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 4/245.

⁴⁵ Muhammed İbn Sa'd b. Menî'el-Basrî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Süheyl Keyyâlî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2012), 1/384.

⁴⁶ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, thk. Abdülemîr Ali Mehnâ (Beyrut: Şeriketü'l-'Alemlî li'l-Matbûat, 2012), 2/397.

⁴⁷ Muhammed b. Ömer b. el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, thk. Marsden Jones (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 2006), 266-267.

Buhârî rivayetinde geçtiği üzere **Âsî** olduğu görüşünü tercih eder.⁴⁸ İbn Hacer seriyenin emirinin Buhârî'nin hadisi ile, genel bir ifade kullanarak, siyer haberleri arasında farklı olduğunu ancak Buhârî'nin hadisindeki bilginin daha sahih olduğunu bildirir.⁴⁹ Görüldüğü üzere, İbn Kesîr İbn İshak'ın siyerdeki otoritesini teslim etmişken İbn Hacer bu konuda farklı bir duruş sergilemiş ve Buhârî'nin hadisini tercih etmiştir.

Ayrıca, İbn İshak'ın haberinde müşriklerin Uhud'da iki oğlunu öldürdüğü Mekke'deki bir kadına satmak üzere **Âsî** b. Sâbit'in şehid edildikten sonra başını elde etmeye çalıştıkları, ancak bir arı sürüsünün buna engel olduğu anlatılmaktadır. Öte yandan, Buhârî'nin haberinde ise müşriklerin Müslümanlarla yaptıkları çatışma sonucunda **Âsî** b. Sâbit'i şehid ettikten ve Zeyd b. Desine ve Hubeyb b. Adî'yi esir alıp Mekke'ye götürdükten sonra Bedir'de öldürdüğü müşriklerin ileri gelenlerinden birinin intikamını almak amacıyla **Âsî**'in vücudundan bir parça almak istedikleri ve bu amaçla bazı kişileri gönderdikleri ancak bir arı sürüsünün **Âsî**'i koruduğu geçmektedir. Görüldüğü üzere, iki anlatım arasında bazı farklar mevcuttur. Bu hususa dikkat çeken İbn Kesîr, İbn İshak'ın anlatımının daha uygun düşüğünü belirtir.⁵⁰ İbn Hacer ise bu noktada bu iki haberi uzlaştırmaya çalışır ve **Âsî**'a ulaşmak için her iki haberde anlatılan teşebbüslerin yapıldığını ve ikisinin de sonuçsuz kaldığını dile getirir.⁵¹

7. Hamrâülesed Seferine Katılanların Sayısı

Sahîh-i Buhârî'de geçen bir hadise göre Hz. Aişe yeğeni Urve b. Zübeyr'e "Bunca yara aldıktan sonra yine Allah'ın ve peygamberin çağrısına koşanlar var ya işte onlardan bu güzel davranışta bulunan ve karşı gelmekten sakınanlar için de büyük mükâfat vardır."⁵² âyetinden bahisle Uhud savaşında Rasulullah'ın yaralandıktan ve müşrikler geri döndükten sonra müşriklerin tekrar saldırılarından endişe ederek aralarında Ebu Bekir ve Zübeyr b. Avvâm'ın da olduğu yetmiş kişiyle müşrikleri takibe çıktıklarını anlatmıştır.⁵³ İbn Kesîr bu siyaki "cidden garib" bulur ve megâzi ulemasının yanında meşhur olan bilgiye göre müşrikleri takip için Uhud'a katılan tüm sahabenin yola çıktığını, bu sahabenin sayısının 700 kişi olduğunu, ancak aralarından 70 kişi şehid düştüğü için kalan kişi sayısının 630 olduğunu belirtir.⁵⁴ Burada "garib cidden" tabirinin muhteva tenkidi kapsamında kullanılması önemlidir. İbn Kesîr'in işaret ettiği hata önemli gözükmektedir. Bununla beraber İbn Hacer'in ve Aynî'nin ilgili hadisin şerhinde bu konuya herhangi bir şekilde değinmediği görülmektedir.⁵⁵

İbn Hişâm'ın bildirdiğine göre Rasulullah'ın (s.a.v.) müezzini Uhud'a katılmış olan herkesi müşrikleri takip için çağırmıştır.⁵⁶ Bu bilgiden anlaşılan sadece yetmiş kişinin değil, Uhud'a katılan herkesin bu davete icabet etmesi gerektiğidir. *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd* isimli eserin müellifi Şâmî hem mezkûr hadiste geçen yetmiş sayısına, hem de İbn Kesîr'in bu sayı hakkındaki yukarıda işaret

⁴⁸ Abdurrahman b. Abdullah Süheylî, *er-Ravzû'l-ünüf*, thk. Ömer Abdusselam Selâmi (Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-'Arabî, 1421/2000), 6/123.

⁴⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, thk. Nazar Muhammed el-Faryâbî, 9/163-4; a.mlf., *Fethu'l-bârî*, thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz, 7/380.

⁵⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 4/246.

⁵¹ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, thk. Nazar Muhammed el-Faryâbî, 9/170; a.mlf., *Fethu'l-bârî*, thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz, 7/384.

⁵² Âl-i İmrân 3/172.

⁵³ Buhârî, "Megâzî", 25 (No. 4077).

⁵⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 4/230.

⁵⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, thk. Nazar Muhammed el-Faryâbî, 9/152-3; a.mlf., *Fethu'l-bârî*, thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz, 7/373-4; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 17/161-162.

⁵⁶ İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye*, 2/101.

ettiğimiz eleştirisine değinir. Şâmî Hz. Aişe'nin sözü ile megazi ulemasının verdikleri bilgiler arasında bir ihtilaf olmadığını zira Hz. Aişe'nin sözünün manasının yetmiş sahabenin hemen davrandığı, kalan sahabilerin ise onlara katıldığı şeklinde olduğunu kaydeder ve İbn Hacer'in bu hususa değinmediğini belirtir.⁵⁷

8. Mirac Hadisinde Beyt-i Makdis'e Yolculuğun Zikredilmemesi

İsra ve miraç hâdisesiyle ilgili Sahih-i Buhârî'deki bazı rivayetlerde Rasulullah'nın (s.a.v.) Mekke'den hareketle doğrudan gökyüzüne yükseltildiği anlatılmakta, Beyt-i Makdis'e yapılan yolculuktan bahsedilmemektedir.⁵⁸ İbn Kesîr bu durumu izah sadedinde ravi tasarrufları hakkında aslında genel ve önemli olan şu tespiti paylaşır: “Bazı raviler bilindiği veya kendisi unuttuğu için haberin bir kısmını hazfeder veya kendisine göre daha önemli olan hususu zikreder veya bazen geniş tutarak her şeyi aktarır bazen de muhatabına faydalı olan kısmı anlatır.”⁵⁹ İbn Hacer de aynı tespiti teyid eder: “Bazı râviler diğerlerinin zikretmediği bir hususu zikredebilirler.” Dolayısıyla bu durumdan isra ile miracın aynı gece olmadığı neticesi çıkmaz.⁶⁰ İbn Hacer başka bir yerde bu rivayetlerin siyaklarında hazf edilmiş bir kısım olduğunu, bu kısmın takdirinin şöyle olacağını belirtir: “Sonra Burak O'nu (s.a.v.) Beyt-i Makdis'e getirdi. Sonra miraca başladı.”⁶¹ Kısaca, her iki âlim de burada bir râvi tasarrufu olduğunu düşünmüşlerdir. Ancak bu durumda, onların da belirttiği üzere, bu tasarrufun bir mana sorununa yol açtığı söylenemez.

9. Sa'd b. Ebi Vakkas'ın İslam'a Girişi

Sahîh-i Buhârî'deki bir haberde Sa'd b. Ebi Vakkas'ın “Kimse benim İslam'a girdiğim günden önce müslüman olmadı. Yedi gün boyunca İslam'a girenlerin üçte biriydim.” şeklindeki sözü sorunlu gözükmektedir.⁶² İbn Kesîr metnin ilk cümlesinde (مَا أَسْلَمَ أَحَدٌ إِلَّا فِي الْيَوْمِ الَّذِي أَسْلَمْتُ فِيهِ) “illâ” kelimesi olmadığı takdirde metnin anlaşılabilir olacağını belirtir.⁶³ Ancak “illâ” kelimesi olduğu takdirde ki elimizdeki *Sahîh-i Buhârî* ve *Fethu'l-bârî* nüshalarında bu şekildedir hadisin müşkil bir duruma sahip olacağını zira bu durumda kimsenin ondan önce İslam'a girmediği gibi bir anlamın çıkacağını kaydeder. İbn Kesîr Hz. Ebu Bekir, Ali, Hatice ve Zeyd b. Harise'nin Sa'd'dan daha önce müslüman oldukları hususunda ulemanın icmâi olduğunu İbnu'l-Esîr (öl. 606/1210) gibi âlimlerin bildirdiğini, Ebû Hanîfe'nin (öl. 150/767) de bu sayılan isimlerin kendi benzerlerinden (kadın, çocuk, köle gibi) önce müslüman olduklarını kesin bir şekilde ifade ettiğini söyler. Müellif hadisin devamındaki

⁵⁷ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf es-Sâlihî Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcud (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414/1993), 4/313-314.

⁵⁸ Ör. Buhârî, “Menâkibu'l-ensâr”, 42 (No. 3887) Mâlik b. Sa'saa rivayeti; Buhârî, “Tevhîd”, 37 (No. 7517) Şerîk b. Abdullah'ın Enes'ten rivayeti.

⁵⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 3/352.

⁶⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, thk. Nazar Muhammed el-Faryâbî, 8/619; a.mlf., *Fethu'l-bârî*, thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz, 7/197.

⁶¹ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, thk. Nazar Muhammed el-Faryâbî, 17/530; a.mlf., *Fethu'l-bârî*, thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz, 13/481.

⁶² Buhârî, “Menâkibu'l-ensâr”, 31 (No. 3858); “Fedâilu's-sahâbe”, 15 (No. 3727).

⁶³ Bu durumda anlam “Ben İslam'a girdiğim günde kimse müslüman olmadı.” şeklinde olacak olup Sofuoğlu'nun çevirisi buna benzerdir. bk. Mehmet Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2013), 8/3510.

“Yedi gün boyunca İslam’a girenlerin üçte biriydim.” kısmının ise her hâlükârda müşkil olduğunu, bu cümleyi nasıl anlamak gerektiğini bilemediğini, sadece Sa’d’ın kendi bilgisine göre konuşmuş olabileceğinin düşünülebileceğini belirtir.⁶⁴

İbn Hacer metindeki ilk cümlelerin zâhirine göre Sa’d’dan önce kimsenin müslüman olmadığını, ancak bu lafzın ihtilafı olduğunu belirtir. Sa’d’ın müslümanların üçte biri olduğu cümlesine gelince İbn Hacer’e göre Sa’d bunu kendi bilgisine göre söylemiş olmalıdır zira İslam’ın başlangıcında müslüman olanlar kendilerini gizliyorlardı.⁶⁵ Aynî de Sa’d’ın hür erkekleri kastetmiş olabileceğini bir ihtimal olarak ilave eder.⁶⁶ Görüldüğü üzere hadisteki mana sorunu İbn Kesîr ve İbn Hacer tarafından teslim edilmiş ve makul bir izah getirilmeye çalışılmıştır.

10. Amr b. Abese’nin İslam’a Girişi

Sahîh-i Müslim’deki bir haberde Amr b. Abese es-Sülemî isimli sahâbînin Hz. Peygamber’in İslam dinini Mekke’de ilan ettiğini haber alınca O’nun (s.a.v.) yanına gidişi, İslam dini hakkında O’ndan bilgi alışı ve müslüman oluşu kendi dilinden anlatılmaktadır. Amr b. Abese Rasulullah’a “Seninle beraber kim var?” diye sormuş, “Bir hür ve bir köle” cevabını almış ve Amr o zaman Ebu Bekir ve Bilal’in müslüman olduğunu belirtmiştir.⁶⁷ İbn Kesîr bir hür ve kölenin sadece Hz. Ebu Bekir ve Bilal ile açıklanmasının doğru olmayacağını zira Amr b. Abese’den önce müslüman olan bir topluluğun bulunduğunu ve Zeyd b. Hârise’nin Bilal’den daha önce müslüman olduğunu kaydeder. İbn Kesîr devamla Amr’ın “Ben İslam’a girenlerin dörtte biriyim.” sözünü ancak kendi dar bilgisi çerçevesinde söylemiş olabileceğini düşünür zira “müslümanlar o dönemde İslam’a girdiklerini saklıyorlardı, çölde yaşayan bedevileri bırakın, (Mekke’deki) yabancıları da bırakın, hatta yakınları bile onların durumunu bilemiyordu.”⁶⁸ Amr b. Abese’nin “Ben İslam’a girenlerin dörtte biriyim.” şeklindeki sözü *Sahîh-i Müslim*’de geçmemekle beraber Hâkim en-Nîsâbûrî’nin *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn* isimli eserinde geçmektedir.⁶⁹ Ancak İbn Kesîr’in *Sahîh-i Müslim*’deki habere yönelik olarak Amr b. Abese’den önce sadece Hz. Ebu Bekir ve Bilal’in müslüman oluşuyla ilgili eleştirisi ve bunu Amr b. Abese’nin dar bilgisiyle izahı hâlâ geçerli kalmaktadır. Nevevî ise mezkûr hadisin şerhinde bu konuya temas etmez. Üstelik Ebu Bekir ve Bilal’in ilk müslümanlar olduğunu iddia edenlerin bu hadisle ihticac edebileceklerini öne sürer.⁷⁰ Halbuki İbn Kesîr’in belirttiği üzere Bilal’den önce Zeyd b. Hârise müslüman olmuştur.

⁶⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 3/231.

⁶⁵ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, thk. Nazar Muhammed el-Faryâbî, 8/440; a.mlf., *Fethu’l-bârî*, thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz, 7/84.

⁶⁶ Aynî, *Umdetü’l-kârî*, 16/228.

⁶⁷ Müslim, “Salâtu’l-musâfirîn”, 294. İbn Kesîr eserinde “Ben İslam’a girenlerin dörtte biriyim.” sözü için buraya atıf yapmışsa da elimizdeki *Sahîh-i Müslim* nüshasında bu söz görünmemektedir. Ancak biz İbn Kesîr’in tenkidini olduğu gibi aktarmak istiyoruz.

⁶⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 3/231.

⁶⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkadir Ata (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1990/1411), 3/68 (No. 4418).

⁷⁰ Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 6/166.

11. Yeryüzünün Yedi Günde Yaratılışı

Sahîh-i Müslim'de geçen bir hadiste yeryüzünün yedi günde yaratılışı anlatılmaktadır.⁷¹ İbn Kesîr söz konusu hadisi Ali b. Medînî, Buhârî ve Beyhakî gibi hadis hâfızlarının eleştirdiğini belirtir. İbn Kesîr'in bildirdiğine göre Buhârî bazı insanların mezkûr hadisi Ebu Hüreyre'nin Kâ'b el-Ahbâr'dan aldığını öne sürdüğünü kaydetmiş ve bu görüşün doğru olduğunu onaylamıştır. Müellife göre aslında Ebu Hüreyre mezkûr haberi Kâ'b el-Ahbâr'dan almış, ancak bazı râviler yanlış olarak anılan sözü Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söylediğini kaydetmişlerdir. İbn Kesîr tenkidini şu sözlerle sürdürür: "Metninde şiddetli garabet vardır. Mesela göklerin yaratılışından bahsedilmemiştir. Yeryüzü ve içindekilerin ise yedi günde yaratıldığı söylenmiştir. Bu ise Kur'an'a aykırıdır. Zira yer dört günde yaratılmış sonra gök iki günde buhardan yaratılmıştır."⁷²

İbn Kesîr'in belirttiği üzere bazı âyetler yaratılışın altı günde olduğuna işaret etmektedir. Örneğin: "Kuşkusuz rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra da (yarattığı) arşa hâkim olan, her işi yöneten Allah'tır."⁷³ Ancak Nevevî'nin ilgili hadisin şerhinde İbn Kesîr'in dile getirdiği hususlara değinmediği görülmektedir.⁷⁴ Son olarak, İbn Kesîr'in Kur'an-ı Kerim'e muhalefeti metindeki şiddetli garabetin gerekçesi olarak sunması bu tabirin muhteva tenkidi bağlamında kullanımını göstermektedir.

12. İsranın Vahiy Gelmesinden Önce Vukuu

İbn Kesîr *Sahîh-i Buhârî*'de isra ve miracı anlatan bir hadiste⁷⁵ isranın Hz. Peygamber'e (s.a.v.) vahiy gelmeden önce olduğunu çağrıştıran bir ifadeyi şöyle eleştirir: "Siyakında çeşitli açılardan garâbet vardır. Bunlardan biri de 'vahiy gelmeden önce' sözüdür."⁷⁶ Bilindiği üzere isra olayı bi'setten sonra vuku bulmuştur. Dolayısıyla burada sağlam tarihi bilgilere aykırılıktan doğan ve "garâbet" ile tabir edilen bir mana sorunu gözükmektedir. Söz konusu hadisin metni şöyledir: "... O'na (s.a.v.) vahiy gelmeden önce Mescid-i Haram'da uyuyorken üç kişi geldi... Bu gece bunlar oldu. Onları tâ ki başka bir gece tekrar gelmelerine kadar bir daha görmedi..."⁷⁷

İbn Kesîr 'vahiy gelmeden önce' sözünün işkal arz ettiğini beyan ettikten sonra bu işkâli şöyle izah eder. Meleklerin ilk gelişi Hz. Peygamber'e vahiy gelişinden önce olmuştur. Bu ilk geliş sırasında miraç vuku bulmamıştır. Mirac meleklerin vahiyden sonra geldikleri başka bir gece gerçekleşmiştir.⁷⁸

⁷¹ Müslim, "Sıfatu'l-kıyâme", 27. Bu örneğe Süneydî de işaret etmiştir. Süneydî, *Menheciyyetu't-te'lif fi's-sîre inde İbn Kesîr*, 36.

⁷² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 1/31-2. Bu örnek siyer bölümünden önce yer alsada da konumuzla alakalı güzel bir örnek olduğu için almak istedik.

⁷³ Yûnus 10/3.

⁷⁴ Nevevî, *el-Minhâc fi şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 17/194-195.

⁷⁵ Şerîk b. Abdullah'ın Enes b. Mâlik'ten rivayetinin muhtasar hâli için bk. Buhârî, "Menâkıb", 24 (No. 3570); Uzun hâli için bk. "Tevhîd", 37 (No. 7517). Bu örneğe Süneydî de işaret etmiştir. Süneydî, *Menheciyyetu't-te'lif fi's-sîre inde İbn Kesîr*, 37.

⁷⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 3/343.

⁷⁷ Buhârî, "Menâkıb", 24 (No. 3570).

⁷⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 3/343.

İbn Hacer'in verdiği bilgilere göre hadiste geçen "vahiy gelmeden önce" sözünü Hattâbî, İbn Hazm, Kâdı İyâz ve Nevevî gibi ulema yadırgamıştır. Nevevî bu hususta şunu söylemiştir: "Metindeki 'vahiy gelmeden önce' ifadesi muvafakat olunmamış bir hatadır. Ulema namazın farz oluşunun isra gecesinde olduğu hususunda icmâ hâlinedir. O hâlde bu nasıl vahiy gelmeden önce olabilir ki?"⁷⁹

Daha sonra İbn Hacer metindeki "Onları tâ ki başka bir gece tekrar gelmelerine kadar bir daha görmedi" ifadesinden hareketle meleklerin ikinci gelişlerinin vahiyden sonra olduğunu, böylece hadisteki işkâlin ortadan kalkacağını ve mezkûr âlimlerin eleştirilerin geçersiz kalacağını belirtir.⁸⁰ Görüldüğü üzere, İbn Hacer İbn Kesîr'in yaptığına benzer ve makul bir açıklama yapmıştır.

Şerîk b. Abdullah'ın Enes b. Mâlik'ten rivayetinde "Sonra izzetin Rabbi olan Cebbâr yaklaştı tâ ki O'na (s.a.v.) iki yay kadar hatta daha yakın oldu." şeklinde bir ifade geçtiğini belirten İbn Kesîr bu ifadenin râvinin anlayışını yansıtılabileceğini ve râvinin bu ifadeyi metne eklemiş olabileceğini bildirir. İbn Kesîr bir ihtimale göre de bu ifadenin mahfûz olabileceğini ancak bu durumda mezkûr ifadenin Necm sûresinin 8-10. âyetlerinin tefsiri olmayacağını söyler.⁸¹ İbn Hacer Hattâbî'den naklen hadisin başını ve sonunu keserek sadece bu kısmını gören birinin ya hadisin aslını reddedeceğini ya da teşbihe düşeceğini belirtir ve Hattâbî'nin mezkûr görüşüne katıldığını beyan eder.⁸² İbn Hacer ayrıca Şerîk b. Abdullah'ın isra ve miraç hadisinde diğer ravilere muhalefet ettiği on iki yeri toplu bir şekilde belirtir ve bunların bazılarını hata olarak kabul eder, bazılarını ise izah eder.⁸³

13. Hz. Peygamber'in Gümüş Yüzüğü Atması

Müttefekun aleyh olan bir hadiste Hz. Peygamber'in gümüşten bir yüzüğü bir gün taktığı, bunun üzerine insanların da gümüş yüzükler taktıkları, daha sonra Rasulullah'ın bu yüzüğü attığı, insanların da O'nu (s.a.v.) örnek alarak yüzüklerini attıkları anlatılmaktadır.⁸⁴ Öte yandan, müttefekun aleyh olan bir başka hadiste ise Allah Rasulü'nün altından bir yüzük taktığı ve sonra bu yüzüğü "Bir daha bunu asla giymem." diyerek attığı, insanların da O'nu takip ettikleri geçmektedir.⁸⁵

İbn Kesîr Allah Rasulü'nün bir gün takıp da attığı yüzüğün gümüş değil, altın olduğunu kaydeder ve bunu bildiren hadisi tercih eder. İbn Kesîr'e göre Rasulullah gümüş yüzüğü sıkça takardı ve vefat edene kadar bu yüzük elindeydi.⁸⁶

İbn Hacer ilgili hadislerin şerhi sadedinde öncelikle gümüş yüzüğün atılmasıyla ilgili olarak Zührî'nin hatalı bulunduğu zira maruf olanın altın yüzüğün atılması olduğuna değinir. Daha sonra gümüş yüzüğün atılmasıyla ilgili üç tür tevilin yapıldığından bahseder. Bunlardan ilkinde göre

⁷⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, thk. Nazar Muhammed el-Faryâbî, 17/528; a.mlf., *Fethu'l-bârî*, thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz, 13/480.

⁸⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, thk. Nazar Muhammed el-Faryâbî, 17/528-529; a.mlf., *Fethu'l-bârî*, thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz, 13/480.

⁸¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 3/344.

⁸² İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, thk. Nazar Muhammed el-Faryâbî, 17/533; a.mlf., *Fethu'l-bârî*, thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz, 13/483.

⁸³ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, thk. Nazar Muhammed el-Faryâbî, 17/536-7; a.mlf., *Fethu'l-bârî*, thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz, 13/485-486.

⁸⁴ Buhârî, "Libas", 47 (No. 5868); Müslim, "Libas", 59.

⁸⁵ Buhârî, "Libas", 47 (No. 5867); Müslim, "Libas", 53.

⁸⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 5/515-516.

Hz. Peygamber belli bir renkte bir gümüş yüzük takmış ancak insanlar da benzer yüzükler takınca bunu atmış ve tekrardan başka bir gümüş yüzük edinmiştir. İkincisine göre Hz. Peygamber süs maksadıyla bir gümüş yüzük takmış, insanlar da takınca atmış, ancak daha sonra mühür ihtiyacı üzerine tekrar gümüş yüzük edinmiştir. Üçüncü tevile göre Hz. Peygamber altın yüzüğü atmaya karar verdiğinde bir de gümüş yüzük edindi. Sonra insanlara gümüş yüzüğün mübah olduğunu göstermek için bu yüzüğü taktı ve altın olanı attı. Hadis metninde atılanın gümüş olduğu net bir şekilde belirtilmediği için bu tevile göre atılan yüzüğün altın olan olması gerekmektedir. İbn Hacer bu üç tevili beğenmediğini ve daha makul olan dördüncü bir tevil yapılabileceğini belirtir. Buna göre Hz. Peygamber önce süs maksadıyla bir altın yüzük takmış, insanlar da takmışlar, ancak altın haram kılınca bu yüzükler atılmıştır. Sonra mühür maksadıyla gümüş yüzük takmış ve ismini yüzüğe nakşetmiştir. Ancak insanlar da aynı nakışla benzer yüzükler edinince nakışların aynı olmasını istemeyen Hz. Peygamber yüzüğünü atmış ve insanlar da yüzüklerini bırakmışlardır. İşte o zaman Allah Rasulü eski gümüş yüzüğünü takmaya başlamıştır. Bu tahlilin nihayetinde İbn Hacer eğer vehim ihtimali benimsenmezse bu tevile başvurulabileceğini kaydeder.⁸⁷

Görüldüğü üzere İbn Kesîr herhangi bir tevile başvurmadan Hz. Peygamber'in gümüş yüzüğü atmasıyla ilgili hadisi doğrudan hatalı bulmuşken İbn Hacer bir yandan hata ihtimalini dile getirirken diğer yandan kendince makul bir izah da yapmaya çalışmıştır.

14. Ye'cûc ve Me'cûc'un Seddinin Delinmesi

İbn Kesîr “Artık onu ne aşabildiler ne de delebildiler.”⁸⁸ ayeti ile Ye'cûc ve Me'cûc'ün duvarının delindiğini anlatan ve Zeynep b. Cahş'ın aktarmış olduğu bir Sahîhayn hadisinin⁸⁹ birbirine muhalif görüldüğünü belirtir ve görünürdeki aykırılığı gidermek için iki telif yolu öne sürer.⁹⁰ Söz konusu hadiste Rasulullah Ye'cûc ve Me'cûc'un seddinin biraz da olsa aralandığını belirtmiş ve büyük bir şerrin yaklaştığını söylemiştir. İbn Kesîr hadisteki anlatının şer ve fitne kapılarının açılmasından istiâre ve darb-ı mesel olarak düşünülmesi hâlinde herhangi bir işkâlin söz konusu olmayacağını belirtir. Ancak eğer hadisteki anlatı gerçek bir olaydan bahsediyorsa yine işkâl yoktur. Zira mezkûr âyet-i kerîme geçmişten bahsederken ilgili hadis gelecekte yüce Allah'ın izniyle yavaş yavaş vuku bulacak olan bir hâdiseye işaret etmektedir.⁹¹ Nevevî'nin ve söz konusu hadisin şerhini geniş olarak verdiği bölümde İbn Hacer'in, İbn Kesîr'in işaret ettiği âyetle teâruz durumuna değinmediği görülmektedir.⁹² Osmânî ise bu konuyla ilgili İbn Kesîr'in hem *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*'de hem *el-Bidâye ve'n-nihâye*'deki izahlarını alıntılar.⁹³ Dolayısıyla İbn Kesîr'in burada ihtilâfu'l-hadis açısından daha dikkatli davrandığı anlaşılmaktadır.

⁸⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, thk. Nazar Muhammed el-Faryâbî, 13/360-362; a.mlf., *Fethu'l-bârî*, thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz, 10/320-321. Benzer bilgiler için bk. Osmânî, *Tekmiletü Fethi'l-mülhim*, 4/81.

⁸⁸ el-Kehf 18/97.

⁸⁹ Buhârî, “Enbiyâ”, 7 (No. 3346); Müslim, “Fiten”, 1.

⁹⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 2/319-320. Bu örnek siyer bölümünden önce geçmekte olup Umerî'nin çalışmasında yer almaktadır. Konumuzla ilgisinden dolayı işaret etmek istedik. Umerî, *el-Menhecu'n-nakdî'l-hadisî inde İbn Kesîr fi kitabihî el-Bidâye ve'n-nihâye*, 167-168.

⁹¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 2/319-320.

⁹² Nevevî, *el-Minhâc fi şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 18/3-5; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, thk. Nazar Muhammed el-Faryâbî, 16/598-605; a.mlf., *Fethu'l-bârî*, thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz, 13/106-110.

⁹³ Osmânî, *Tekmiletü Fethi'l-mülhim*, 6/132.

15. Huneyn Savaşında Müslümanların Sayısı ve Taif Kuşatmasının Müddeti

Sahîh-i Müslim'de yer alan bir hadiste Huneyn savaşına 6000 kişinin katıldığı, Taif kuşatmasının ise 40 gün sürdüğü belirtilmektedir.⁹⁴ Ancak İbn Kesîr bu rakamların doğrusunun Huneyn savaşına katılan kişi sayısı için 12000 kişi Taif kuşatmasının gün sayısı içinse 30 gün veya 20 günden daha az olduğunu kaydeder. Müellif “*ve fihî mine'l-garîb kavluhû ...*” der ve sözü edilen hatalı bilgileri bildirir.⁹⁵

Nevevî hatalı rivayetten önce geçen ve savaşa 10000 kişinin ve bunlara ilaveten tulekânın (Mekke'nin fethinde Müslüman olanlar) katıldığını belirten rivayetin⁹⁶ doğru olduğunu belirtir. Nevevî şöyle bir açıklama yapar: Megâzî kitaplarında geçen meşhur bilgiye göre Müslümanlar o gün 12000 kişidir. Bunların 10000 kişisi Mekke'nin fethine katılanlar, 2000 kişisi ise Mekke halkı ve onlara katılanlardır. İşte hadiste geçen “10000 kişi ve tulekâ” ifadesiyle kastedilen budur. Nevevî, ayrıca Kâdî İyâz'ın hatalı rivayette geçen “6000 kişi” ifadesinin râvinin vehmi olduğunu belirttiğini kaydeder.⁹⁷ *Sahîh-i Buhârî*'de geçen bir hadiste de savaşa katılanların sayısı 10000 kişi ve tulekâ olarak geçmektedir.⁹⁸

Ancak Nevevî söz konusu hatalı hadis ile ilgili alıntıladığımız açıklamaları sırasında Taif kuşatmasının süresiyle ilgili herhangi bir yorum yapmaz. Öte yandan, kuşatmanın süresiyle ilgili olarak İbn İshâk yirmi küsür, İbn Hişâm on yedi, Vâkîdî on altı, İbn Sa'd on sekiz gün ve Taberî yarım ay gibi bilgiler verir.⁹⁹ Görüldüğü üzere siyer âlimlerinin verdikleri rakamlar mezkûr hadiste geçen sürenin hatalı olduğunu ve İbn Kesîr'in tenkidinin isabetli olduğunu göstermektedir.

16. Bedir İçin Sa'd b. Ubâde ile İstişâre

Sahîh-i Müslim'de yer alan bir hadiste Hz. Peygamber'in Bedir savaşı hakkında insanlarla istişare yaptığından bahsedilmektedir. Bu hadise göre Sa'd b. Ubâde “Ya Rasulallah, bizi (Ensâr'ı) kastediyorsun galiba. Canımı elinde tutana (yüce Allah'a) yemin ederim ki bize denize dalmamızı emretsen denize dalarız.” demiştir. Sa'd b. Ubâde'nin bu güzel sözleri üzerine Allah Rasulü insanları harekete geçirmiştir.¹⁰⁰

İbn Kesîr Bedir savaşına katılan müslümanların listesini verirken Sa'd b. Ubâde'nin Bedir savaşına katıldığını Buhârî, Urve, İbn Ebî Hâtim gibi birçokları tarafından dile getirildiğini ve Müslim'in naklettiği mezkûr hadisin de buna şehâdet ettiğini ancak işaret edilen hadiste konuşan kişinin aslında Sa'd b. Muaz olduğunu ifade eder. İbn Kesîr Süheylî'nin İbn Kuteybe'den aktardığı ve meşhur olan bilgiye göre Sa'd b. Ubâde'nin Bedir savaşına katılmadığını zira yoldan geri çevrildiğini, bunun sebebinin ise ya Medine'de vekil olarak bırakılması ya da bir yılanın onu

⁹⁴ Müslim, “Zekât”, 136. Bu örneğe Süneydî de işaret etmiştir. Süneydî, *Menheciiyetu't-te'lif fi's-sîre inde İbn Kesîr*, 49.

⁹⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 4/625-627.

⁹⁶ Müslim, “Zekât”, 135.

⁹⁷ Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 7/216.

⁹⁸ Buhârî, “Megâzî”, 56 (No. 4333 ve 4337).

⁹⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/482; el-Vâkîdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, 623; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/458; Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 2/552.

¹⁰⁰ Müslim, “Cihad”, 83.

sokması olduğunu kaydeder.¹⁰¹ Süheylî (öl. 581/1185) İbn İshak ve Musa b. Ukbe'nin Sa'd b. Ubâde'yi bu sebeple Bedir savaşına katılanlar arasında saymadığını bildirir.¹⁰² İbnü'l-Esîr (öl. 630/1233) de Süheylî'yi bu hususta teyid eder ancak Vâkıdî, Medâinî ve İbnü'l-Kelbî'nin Sa'd b. Ubâde'yi Bedir savaşına katılanlar arasında saydığını belirtir.¹⁰³

Nevevî ilgili hadisin şerhi sadedinde Rasulullah'ın neden bilhassa Ensâr ile konuşmak istediği üzerinde durur ve sebep olarak onların Hz. Peygamber'i şehirlerinde savunmak için biat ettiklerini, savaşmak ve düşmanı takip etmek için biat etmediklerini belirtir. Ancak Nevevî'nin İbn Kesîr'in işaret ettiği mana sorunu üzerinde durmadığı görülmektedir.¹⁰⁴ Bununla beraber son dönem şârihlerden Osmânî'ye göre metinde Sa'd b. Ubâde'nin geçmesi gerçekten müşkil olup mahfuz olan bu sözü söyleyenin Sa'd b. Muaz olduğudur. İbn Hişam, İbn Seyyidi'n-nâs (öl. 734/1334), Zürkânî (öl. 1122/1710), İbn Hacer gibi ulema bu hususta görüş birliği içindedir. Osmânî ayrıca bu tür kıssalarda râvilerin bu gibi ayrıntılarda yanılmalarının hadisin aslının sıhhatine zarar vermeyeceğinin altını çizer.¹⁰⁵

17. Ümmü Habîbe ile Evlilik

Sahîh-i Müslim'de geçen bir hadiste Mekke'nin fethinden sonra müslüman olan Ebu Süfyan'ın Allah Rasulü'ne kızı Ümmü Habîbe'yle evlenmesini ricası ve Rasulullah'ın bu ricayı kabulü anlatılmaktadır.¹⁰⁶ İbn Kesîr İbnü'l-Esîr'den naklen bu hadisin yadırgandığını aktarır. Zira Ebû Süfyan Mekke'nin fethinden önce Hudeybiye anlaşmasını yenilemek üzere Medine'ye geldiğinde kızı Ümmü Habîbe'nin evine girmiş ve kızı onun Hz. Peygamber'in yatağına oturmasına müşrik olduğu için izin vermemiştir. İbn Kesîr hadisle ilgili birtakım tevellere işaret eder. Ancak bu görüşlerin zayıf olduğunu ve yapılacak en güzel açıklamaya göre Ebû Süfyan'ın kendisine şeref kazandırmak maksadıyla diğer kızı Azze'yi evlendirmek istediğini kaydeder. İbn Kesîr buradaki mana sorununun ravinin karıştırması sonucunda ortaya çıktığını düşünür. Buna göre Ebu Süfyan diğer kızı Azze'yi teklif etmiştir; ancak ravi doğru ismi vermekte yanılmıştır. İbn Kesîr bu görüşüne dayanak olarak müttetekun aleyh olan bir hadiste¹⁰⁷ geçtiği üzere Ümmü Habîbe'nin Rasulullah'a kız kardeşiyle evlenmesini teklifini gösterir.¹⁰⁸ Bu hadis Ebû Süfyan'ın kızı Ümmü Habîbe'den bu konuda yardım istediğini göstermektedir. Görüldüğü üzere râvi tasarrufu sonucunda aslı olan bir hadis muhteva tenkidine müsait hâle gelmiştir.

¹⁰¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 4/127. Bu örneğe Süneydî ve Hufeyzî de işaret etmiştir. bk. Süneydî, *Menheciyyetu't-te'lif fi's-sîre inde İbn Kesîr*, 48-9; Hufeyzî, "Cuhûdu'l-hâfız İbn Kesîr fi nakd merviyâtî's-sîreti'n-nebeviyye", 42-43.

¹⁰² Süheylî, *er-Ravzû'l-ünüf*, 5/103.

¹⁰³ İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994), 2/441.

¹⁰⁴ Nevevî, *el-Minhâc fi şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 12/174.

¹⁰⁵ Osmânî, *Tekmiletu Fethi'l-mulhim*, 3/137-138.

¹⁰⁶ Müslim, "Fedâilu's-sahâbe", 168.

¹⁰⁷ Buhârî, "Nikah", 21 (No. 5101); Müslim, "Ridâ", 15.

¹⁰⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 4/349. Bu örneğe Süneydî ve Hufeyzî de işaret etmiştir. bk. Süneydî, *Menheciyyetu't-te'lif fi's-sîre inde İbn Kesîr*, 38; Hufeyzî, "Cuhûdu'l-hâfız İbn Kesîr fi nakd merviyâtî's-sîreti'n-nebeviyye", 41-42.

Nevevî de bu hadisin içerdiği işkâl sebebiyle meşhur olduğunu belirtir, İbn Salâh'ın söz konusu hadisi Ebû Süfyan'ın kırgınlığını gidermek veya nikahın fesh olduğu zannıyla nikahın yenilenmesini istediği şeklindeki izahlarını nakleder ve bunları uygun bulmaz. Zira hadiste Hz. Peygamber'in akdi yenilediği ya da akdin yenilenmesi gerektiğine dair bir söz söylediği geçmemiştir. Nevevî'ye göre belki de Rasulullah (s.a.v.) evet diyerek bir akit yapılmasa da Ebû Süfyan'ın maksadının zaten hâsıl olduğunu kastetmiş olabilir.¹⁰⁹ Dolayısıyla İbn Kesîr ve Nevevî mezkûr hadis hakkında farklı fikirler serdetmişlerdir. Nevevî görüldüğü üzere hadisi tevil etmek cihetine yönelmişken İbn Kesîr hadiste bir hata olduğunu kabul edip bu hatanın nasıl ortaya çıktığı hakkında makul bir açıklama ileri sürmüştür.

18. Kiblenin Değişimi Haberinin Kubâ'ya Ertesi Sabah Ulaşması

Sahîhayn'da geçen bir haberde Hz. Peygamber'in Medine'de Beyt-i Makdis'e doğru on altı veya on yedi ay namaz kıldığı, kiblenin değişmesinden sonra ilk defa Kâbe'ye doğru kıldığı namazın ikinci namazı olduğu anlatılmaktadır.¹¹⁰ Diğer bir müttefekun aleyh hadiste ise Kubâ halkına bu haberin ertesi sabah namaz esnasında ulaştırıldığı ve bunun üzerine yüzlerini Kâbe istikametine çevirdikleri kaydedilmektedir.¹¹¹

İbn Kesîr her iki hadisi aktarır ve “Kubâ halkına (kiblenin değiştiğine dair) bu haberin ancak ertesi günün sabah namazına ulaşabilmiş olması tuhaftır (*ve'l-aceb*).” der.¹¹² Burada müellif söz konusu haberi açıkça reddetmese de hadiste geçen durumu yadırgadığını kullandığı ifadeden anlamak mümkündür.

Ancak kanaatimizce Kubâ halkına bu haberin ertesi sabah namaz esnasında ulaştırıldığına dair olan ikinci hadiste, giden habercinin “Rasulullah'a bu gece Kur'an indi ve Kâbe'ye dönmesi emredildi. Siz de dönün.” şeklindeki sözünden anlaşılan geceleyin vahyin geldiğidir. Bu durumda ilk hadiste geçen Kâbe'ye doğru kılınan ilk namazın ikinci namazı olduğuna dair bilgi vahyin gece geldiğine dair bilgiyle çelişki arz etmektedir. Ancak İbn Hacer burada gece lafzının bir önceki günün bir kısmı ve bunu takip eden gece manasında mecazen kullanılmış olduğunu belirtir. İbn Hacer ayrıca her iki haber arasında bir tezat bulunmadığını zira Medine dâhilinde olanlara kiblenin değişmesine dair haberin ikinci namazında, Medine hâricinde olanlara ise ertesi gün sabah namazında ulaştığını bildirir.¹¹³

Anlaşıldığına göre İbn Kesîr söz konusu haberin Kubâ halkına ertesi sabah ulaşmasını biraz sıra dışı bulurken İbn Hacer bunda bir gariplik görmemiştir. Kubâ Medine'ye altı mil mesafede bulunmaktadır¹¹⁴ ve böyle önemli bir konudaki bir haberin bir an evvel ulaştırılması için yeterli motivasyon olmalıdır. Dolayısıyla bu konuda İbn Kesîr'in görüşü daha isabetli gözükmektedir.

¹⁰⁹ Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 16/92.

¹¹⁰ Buhârî, “İmân”, 30 (No. 40); Müslim, “Mesâcid”, 11. Müslim'deki hadiste olay anlatılmakla beraber namazın ikinci olduğu tasrih edilmemiştir.

¹¹¹ Buhârî, “Salât”, 32 (No. 403); Müslim, “Mesâcid” 13.

¹¹² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 4/32.

¹¹³ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, thk. Nazar Muhammed el-Faryâbî, 2/403; a.mlf., *Fethu'l-bârî*, thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz, 1/506.

¹¹⁴ Hüseyin Algül, “Kubâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 29 Ocak 2024).

19. Kurban Bayramında Öğle Namazının Yeri

Sahih-i Müslim’de yer alan ve Câbir b. Abdullah’ın naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber’in Kurban Bayramı günü Kâbe’yi tavaf için Mekke’ye geldiği ve öğle namazını Mekke’de kıldığı anlatılırken¹¹⁵ yine Sahih-i Müslim’de yer alan ve Abdullah b. Ömer’in aktarmış olduğu bir diğer hadiste ise O’nun (s.a.v.) Kâbe’yi tavaf için Mekke’ye geldikten sonra Mina’ya döndüğü ve öğle namazını Mina’da kıldığı haber verilmektedir.¹¹⁶

İbn Kesîr her iki hadisin de Sahih-i Müslim’de bulunduğunu ve ihtilaf arz ettiklerini kaydeder. Bir çözüm önerisi olarak olay yaz mevsiminde gerçekleştiği ve dolayısıyla gün uzun olduğu için Hz. Peygamber’in önce Mekke’de öğle namazını kılabilceğini, ardından kendisini bekleyen insanlarla beraber Mina’da ikinci bir defa daha kılmış olabileceğini ifade eder.¹¹⁷ Nevevî de mezkûr ihtilaftan bahseder ve İbn Kesîr’in önerdiği uzlaşma yolunu benimser. Buna göre Rasulullah (s.a.v.) öğle vakti girmeden tavafını gerçekleştirmiş, vakit girince namazını kılmış, ardından Mina’ya dönüp kendisinden namaz kıldırmasını isteyen ashâbıyla beraber kendisine nâfile olacak şekilde öğle namazını tekrar kılmıştır.¹¹⁸

20. Hz. Peygamber’in Miras Bırakmaması

“Miras bırakmayız (biz peygamberlere, mirasçı olunmaz), bıraktığımız şey sadakadır.” şeklindeki hadisin¹¹⁹ Neml sûresinin 16. ayetine (“Davud Süleyman’a vâris oldu”) muhalif olduğunun iddia edildiğini belirten İbn Kesîr burada aslında muhalefet olmadığını izah eder. Müellife göre ayette söz konusu edilen husus mal değil, saltanat ve nübüvettir. Hz. Davud’un (as) çok sayıda çocuğu bulunduğunu ifade eden İbn Kesîr şu soruyu sorar: “Hz. Süleyman neden çocukları arasında mal mirası için sadece Davud’u zikretsin?” Ayrıca, Hz. Zekeriya’nın da ancak kendi geçimini sağlayacak kadar kazandığını, varisine bırakacak malı olmadığını ve bu yüzden mal bırakmak üzere çocuk istemeyeceğini, O’nun da Meryem sûresinin 5 ve 6. ayetlerinde alıntılanan duasında kast ettiğinin nübüvvet olduğunu belirtir.¹²⁰ Görüldüğü üzere İbn Kesîr ilgili hadisin metninin sıhhatine hâlel getirecek olan, Kur’an’a aykırılık şeklinde bir illet taşımadığını ortaya koymuş, böylece müspet manada bir metin tenkidi yapmıştır.

Sonuç

Aşağıdaki tabloda İbn Kesîr’in tenkitlerinde hangi kıstası kullandığı, tenkidinin neticesinde bir mana sorununun mevcudiyetine dair nasıl bir kanaate ulaştığı ve ravi tasarruflarına dair değerlendirme yapıp yapmadığı her bir örnek için belirtilmiştir. Bu bilgileri toplu bir hâlde görmek faydalı olacaktır.

¹¹⁵ Müslim, “Hac”, 147.

¹¹⁶ Müslim, “Hac”, 335.

¹¹⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 5/261.

¹¹⁸ Nevevî, *el-Minhâc fi şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 8/265.

¹¹⁹ Buhârî, “Ferâid”, 3 (No. 6725); Müslim, “Cihâd”, 56.

¹²⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 5/412.

Hadis No	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Kıstas	Akil	Tarih	Hadis	Hadis	Hadis	Tarih	Tarih	Hadis	İcma	Tarih
Hata Var/Yok	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Yok	Yok	Var
Ravi Tasarrufu hk. Bilgi	Var	Yok	Var	Var	Var	Yok	Yok	Var	Yok	Yok
Hadis No	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Kıstas	Kur'an	Tarih	Hadis	Kur'an	Tarih	Tarih	Tarih	Hadis	Hadis	Kur'an
Hata Var/Yok	Var	Yok	Var	Yok	Var	Var	Var	Var	Yok	Yok
Ravi Tasarrufu hk. Bilgi	Var	Var	Yok	Yok	Yok	Yok	Var	Yok	Yok	Yok

Çalışmadaki örnekler İbn Kesîr'in bağımsız, özgün ve güçlü bir tenkit zihniyetine sahip olduğunu açıkça göstermektedir. İbn Kesîr'in kaynakları ihata eden geniş bir ilmî birikimi ve haberleri tenkitte kuvvetli bir aklî muhâkeme kabiliyeti dikkat çekmektedir. Ancak bu güçlü tenkit zihniyetinin ona mahsus olduğunu düşünmek doğru olmayacaktır. Zira ilmî gelişiminde önemli pay sahibi olan ve yakın ilişki içinde bulunduğu Zehebî (öl. 748/1348) ve Mizzî (öl. 742/1341) gibi büyük muhaddislerde aynı tenkit zihniyetini görmek mümkün olup bu münekkitlerin birbirleriyle sıkı bir etkileşim hâlinde olduklarını düşünmek makul olacaktır.

Senedin sıhhatinin metnin sıhhatini gerektirmediği esası muhaddislerin dikkat çektikleri son derece mühim bir kâide olup bu kâidenin tatbiki esasen muhaddislerin muhteva tenkidi yaptıkları manasına gelmektedir. İbn Kesîr bu kâideyi *Sahîhayn* hadislerine başarıyla uygulamıştır. Bu kapsamda birçok kıstası mana sorunu olduğu düşünülen yirmi hadise tatbik etmiş ve bunların on dördünde tevile başvurma ihtiyacı duymadan, bir mana sorununun mevcut olduğu görüşünü benimsemiş ve sekiz örnekte râvi tasarrufunun nasıl ortaya çıktığı hakkında fikir yürütmüştür. Bu anlamda İbn Kesîr'in, incelenen hadislerin çoğunda tevil imkânlarına öncelik veren İbn Hacer ve Nevevî gibi muhaddislerden bâriz bir şekilde farklı bir duruş sergilediği görülmektedir.

İbn Kesîr'in râvi tasarrufları konusundaki ihtimamı da önem arz etmektedir. Zira bazı râvi tasarrufları hadiste bir mana sorununa yol açabilmektedir. Bu noktada aslı olan ancak râvi tasarrufuna maruz kalmış bir hadis ile asılsız bir hadisi ayırt etmek bir münekkit için büyük önemi hâizdir. İncelenen hadislerde İbn Kesîr'in en fazla tespit ettiği râvi tasarrufu, mana ile rivayet edilirken hataya düşülmesi ve râvinin bir haberi yanlış anlayıp yanlış aktarması durumudur.

Sonuç olarak, İbn Kesîr'in güçlü tenkit zihniyeti, geniş ilmî birikimi ve muhtemel râvi tasarruflarını çözümleme yetisi *Sahîhayn* hadisleri de dâhil olmak üzere siyerle alakalı haberleri tenkitte kendini göstermiş ve hadis tenkidi açısından okuyucu için oldukça öğretici bir eserin vücuda gelmesine yardımcı olmuştur.

Kaynakça

- Algül, Hüseyin. "Kubâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 29 Ocak 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kuba--medine>
- Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *Umdetü'l-kârî fi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Abdullah Muhammed Ömer. 25 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2001.
- Başnefer, Sa'îd b. Abdulkâdir b. Sâlim. *Menhecü'l-İmâmi'l-Buhârî fi arzi'l-hadisi'l-ma'lûl fi'l-Câmi'i's-Sahîh*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1437/2016.

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâ'îl. *el-Câmî'u's-sahîh*. thk. Muhammed Zühêyr b. Nâsır. 8 Cilt. b.y.: Dârü Tavki'n-Necât, 1422.
- Hâkim, Muhammed b. Abdillâh en-Nîsâbü'rî. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkadir Ata. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990/1411.
- Hufeyzî, Hakîme – Umâre, Sihâm. “Cuhûdu'l-hâfız İbn Kesîr fi nakd merviyâtî's-sîreti'n-nebeviyye”. *Mecelletu Vahdeti'l-Umme*, 7/14 (2020), 14-51.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. 'Ali. *Fethu'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Mâ'rife, 1379.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. 'Ali. *Fethu'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Nazar Muhammed el-Faryâbî. 17 Cilt. Riyâd: Dârü Taybe, 2005.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâleddin. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sekka vd. 2 Cilt. Kâhire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1375/1955.
- İbnü'l-Esîr, İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî. *Üsdü'l-gâbe*. thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd. 8 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İmâduddîn İsmâil ed-Dîmaşkî. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Mecmûa mine'l-muhakkikîn. 20 Cilt. Beyrût: Dârü İbn Kesîr, 2015.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Men'el-Basrî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. Süheyl Keyyâlî. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2012.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn b. el-Haccâc. *el-Câmî'u's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâi't-Türâsi'l- 'Arabî, ts.
- Nevevî, Ebu Zekeriyâ Yahya b. Şeref. *el-Minhâc şerhu Sahîhi Muslim b. el-Haccâc*. 20 Cilt. b.y.: Müessesese Kurtuba, 1414/1994.
- Osmânî, Ahmed Şebbîr . *Fethü'l-mülhim bi şerhi Sahîhi'l-İmâm Müslim*. Dimeşk: Dârü'l-Kalem, 2006.
- Osmânî, Muhammed Takî. *Tekmiletü Fethi'l-mülhim bi şerhi Sahîhi'l-İmâm Müslim*. 6 Cilt. Dimeşk: Dârü'l-Kalem, 2006.
- Özaydın, Abdulkerim. “İbn Kesîr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 31 Ocak 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-Kesir-ebul-fida>
- Paksoy, Kadir. *İbn Kesîr'in Hayatı, Eserleri ve Hadis İlmindeki Yeri*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.
- Sifil, Ebubekir. “Bir İdracla Tarih Tahrif Olur mu?”. *Hadis ve Siyer Araştırmaları* 8/2 (2022), 171-221.
- Sifil, Ebubekir. “Rivâyetler Işığında Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekr'e Bey'atı”. *Hadis Tetkikleri Dergisi* 20/2 (2022), 219-243.
- Sofuoğlu, Mehmet. *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*. 16 Cilt. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2013.
- Subkî, Hattâb. *el-Menhelü'l-azbü'l-mevrûd şerhu süneni'l-imâm Ebî Dâvûd*. Kâhire: Matbaatu'l-İstikâme, 1351.
- Süheylî, Abdurrahman b. Abdullah. *er-Ravzü'l-ünûf*. thk. Ömer Abdusselam Selâmi. 7 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâi't-Turâsi'l- 'Arabî, 1421/2000.
- Süneydî, Abdurrahman b. Ali. “Murâcaât İbn Kesîr ve nakduhû lî-mutûn merviyâtî's-sîreti'n-nebeviyye”. *Mecelle Âlemi'l-Kutub*, 5/24 (2003), 383-405.
- Süneydî, Abdurrahman b. Ali. *Menheciiyyetu't-te'lif fi's-sîre inde İbn Kesîr* (el-mektebetu's-şâmile nüshası). Medine: Mucemma'u'l-Melik Fahd li-Tıbbâ'ati'l-Mushafi's-Şerîf, 1431.
- Şâmî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf es-Sâlihî. *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd. 12 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414/1993.
- Şehrî, Gırmân b. Abdullah. *Menhec İbn Kesîr en-nakdî li-merviyâtî's-sîreti'n-nebeviyye fi'l-Bidâye ve'n-nihâye*. Kasım: Kasım Üniversitesi, Doktora Tezi, 2017.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*. thk. Abdulemîr Ali Mehnâ. Beyrut: Şeriketü'l-'Alemlî li'l-Matbûat, 2012.
- Vâkîdî, Muhammed b. Ömer. *Kitâbü'l-Megâzî*. thk. Marsden Jones. Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 2006.
- Umerî, Eymen Mahmud Selîm. *el-Menhecu'n-nakdî'l-hadîsî inde İbn Kesîr fi kitabihî el-Bidâye ve'n-nihâye*. Ammân: Ürdün Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1998.